

EGY PÁPAI TANÍTÓKÉPZŐS DIÁK VIZONTAGSÁGOS ISKOLAKEZDÉSE

Varga József

Összefoglaló:

Tanulmányom az egykor Pápán működő állami tanítóképző intézet első néhány évének, illetve tanulóinak mindennapjait mutatja be. Nem az adott korszakban keletkezett hivatalos dokumentumok alapján láthatjuk az intézmény első tanéveinek történetét, hanem egy tanulmányait éppen ekkor kezdő diáknak, Füzi Mihálynak barátaihoz írt levelei tükrében. E levelek tartalma szubjektív, eredendően nem a széles nyilvánosság számára szánt. Ugyanakkor az iskola életének e sajátos szempontú, a diák szemszögéből történő rögzítése sok érdekes adattal egészíti ki a szűz mintegy elevenné teszi a hivatalos iskolatörténetet. Az is egyértelműen kirajzolódik, hogy a diákok pályaválasztása, iskolaválasztása az adott korszak iskolarendszerének keretein belül mennyire függ a család társadalmi és anyagi helyzetétől.

Kulcsszavak: Pápa, tanító, állami tanítóképzés, diákokotthon, tanképesítő vizsgálat

Abstract:

My study presents the everyday life of the first few years of the former state teacher training institute in Pápa and its students. We can see the history of the institution's first academic years not on the basis of official documents from that era, but through letters written to his friends by Mihály Füzi, a student who was just starting his studies. The content of these letters is subjective and not inherently intended for the general public. At the same time, recording the life of the school from this particular point of view, from the student's point of view, adds a lot of interesting data, thus bringing the official school history alive. It is also clear that students' career choices and school choices within the framework of the school system of the given era also depended on the social and financial situation of the family.

Keywords: Pápa, teacher, state teacher training, student home, school qualification examination

Bevezető

Az 1868. évi Eötvös-féle népoktatási törvény alapján kialakult úgynevezett „trifurkált” iskolarendszer több, egyéni vágyaik eléréséhez vezető utat is kínált a diákok számára. Azonban a családok társadalmi, szociális, anyagi helyzete nagyban befolyásolta nem csupán a célkitűzést, de a célba jutás folyamatát is. Mindezt jól érzékelteti az a levelezés, melyet Füzi Mihály kapuvári diák folytatott barátaival. A levélíró tanuló polgári iskolát követő pályaválasztása (1896) időben egybeesik a Pápán megnyíló állami tanítóképző szervezésével és az intézmény első éveivel. A szubjektív hangvételű levelek sora nem csupán a diák küzdelmes tanulóéveit tükrözi, hanem – mintegy alulnézetből – képet ad a megszülető intézmény mindennapjairól is. Alábbi tanulmányomban a levelekből vett részletek felhasználásával ennek bemutatását tűztem ki célként.

A pápai tanítóképzés kialakulásáról

Pápán – bár napjainkban nem működik tanítóképző intézet – nagy múlttal rendelkezik a tanítóképzés ügye. Hiszen „*a Dunántúl e kulturális középpontján, az ev. ref. főiskola keretében*”¹ a nevelés- és oktatástan részére már 1849-ben külön tanszéket szerveztek. Egészen 1876/77-ig „*rendszerint a felsőbb tudományokat hallgató, főiskolai ifjak közül, vagyis a VII. osztálytól kezdve, mindazok, kik az egyházak tanítói állomásaira jutni igyekeztek, bármelyik tanfolyam növendékei sorába tartoztak, osztályaik rendszeres tantárgyai mellett a neveléstudományi tárgyakat is hallgatták, azokból vizsgálatot tevén bizonyítványt nyertek, amelynek alapján az egyházak tanítói hivatalaira jelentkezhettek és pályázhattak*”.²

Újabb előremutató lépés volt, hogy az 1868. évi népoktatási törvény hatására ezt az ún. „*paedagogium seminarium*”-ot a gimnáziumi tanárok bevonásával és a gimnáziumi osztályok „*beolvasztásával*” igyekeztek felmenő rendszerben „*igazi*,” 3 évfolyamos tanítóképzővé fejleszteni. De a haladás igénye közel húsz év után újabb lépést kívánt, s az 1886/87. tanévtől a „*pápai ev. ref. tanítóképző-intézet*”³ már önálló intézményként kezdhette meg működését, s folytatta megszüntetéséig, 1890 augusztusáig. A képezde kényszerű megszüntetése azonban több megye által is érezhető fájó hiányt jelentett. Ennek orvoslására a különböző törekvések mellett a kapuvári születésű Vargyas Endre,⁴ Veszprém megyei kirá-

¹ Répay Dániel (1902): Az intézet története. In: Szováthy Lajos (szerk.): *A Pápai Állami Tanítóképző-Intézet I. értesítője 1896/7–1900/901*. Pápa. 2.

² Kis Ernő (1896): *A pápai ev. ref. főiskola története*. Pápa. 293.

³ Répay Dániel: i. m. 3.

⁴ Vargyas Endre (Kapuvár, 1842 – Budapest, 1913) kir. tanfelügyelő, kir. tanácsos, tankönyvíró.

lyi tanfelügyelő 1893. évi kezdeményezését követően indult meg sokrétű, lázas előkészítő és szervező munka. Egyeztetések, tárgyalások röögös útja vezetett el addig, hogy megszületett a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter, Wlassics Gyula 1896. július 8-án közölt végleges döntése: „*Pápán az 1896/7. tanév elején magyar tannyelvű, magyar kir. tanítóképző-intézetet állítok.*”⁵

Azt is meg kell jegyeznünk, hogy 1899-ben Kriszt Jenő plébános (később esperes) a katolikus „*hitközség által fenntartott pápai polgári leányiskola mellé betetőzésül óvóképző felállításának eszméjét pendítette meg.*”⁶ Majd több mint egyévnyi csend után 1901-ben Klein Candida apácafőnöknő, Kránitz Kálmán egyházmegyei főtanfelügyelő és Hornig Károly veszprémi megyéspüspök jóvoltából 1902 júliusában Horváth Istvánt kinevezték a katolikus tanítónőképző igazgatójává és hitoktatójává, így 1902 szeptemberében 23 lánynövendékkel, ideiglenes helyiségben a tanítónőképző is megnyílt.⁷

Visszatérve azonban az állami tanítóképző ügyéhez: ahhoz, hogy a képezde 1896 őszén valóban indulhasson, még sokat kellett szorgoskodnia mind a város vezetésének, mind pedig Vargyas tanfelügyelőnek. Ez utóbbi például azon túl, hogy „*hivatalosan*” meghirdette a felvételit, levelet írt többek közt szülőhelyére, Kapuvárra, az ottani polgári iskola igazgatójának⁸ is, kérve őt, hogy népszerűsítse az indítás előtt álló képezdét. De levelet írt több kapuvári ismerősének is, ismertetve az új tanulási lehetőséget és a felvételi elvárásokat. Ezt igazolja az a levél, melyet egy kapuvári fiatalember, Füzi Mihály írt leánytestvérének Székesfehérvárra 1896. augusztus 5-én. Ebben többek közt ezt olvashatjuk: „*Pápán most szeptemberben nyílik egy állami tanítóképezde, ahoova egy Füzy Fábián nevű barátom is beiratkozik. Ennek a barátomnak pártfogója az ottani Vargyas Endre nevű kapuvári származású tanfelügyelő és kir. tanácsos. A most nevezett tanfelügyelő megbízta az említett barátomat azzal, hogy írja össze azoknak a névsorát és küldje el, akik a nyitandó tanítóképezdébe teljesen ingyenes helyre akarnak menni. Engem is felszólított az én nevezett jó barátom, csak hogy már nem menek oda, hanem megpróbálom kitűzött életpályám elérhetését.*”⁹

⁵ Répay Dániel: i. m. 17.

⁶ Ujváry Endre (1910): A tanítónőképző alapításának és fejlődésének rövid története. In: *A Pauli Szent Vincéről Nevezett Irgalmas Nővérek Pápai Tanítóképző Intézetének értesítője az 1909–1910. tanévről.* Veszprém. 3.

⁷ Ujvári Endre: i. m. 7.

⁸ Scherer Gyula (Arad, 1860 – Újpest, 1951) polgáriskolai tanár, igazgató, tankönyvíró.

⁹ Füzi Mihály: i. m. 171.

Egy kapuvári diák útja a tanítóképzőig

De ki is volt az említett Füzi Mihály, akinek a címben jelzett „viszontagságos” iskolakezdeése a Pápán 1896-ban megnyitott állami tanítóképző indulásához kapcsolódik? Ő Füzi János tímársegéd és Litskai Katalin negyedik gyermekeként született 1876. május 19-én, Székesfehérváron. A szülők kapuvári származásúak, csupán átmenetileg éltek Székesfehérváron az édesapa testvérénél, Füzy Márton cipésmesternél. Mire Mihálynak iskolába kellett lépnie, már visszaköltöztek Kapuvárra, s az édesapa a Mohl-féle tímárműhelyben dolgozott, s itt, a műhely mellett éltek egy bérelt helyiségben. Mihály az elemi iskola 6 éve után a kapuvári állami polgári iskolában folytatta tanulmányait, majd annak 6 évfolyama elvégzését (1894)¹⁰ követően ugyancsak Kapuvárott ügyvédek mellett írnokoskodott és kisebb diákokat tanított, hogy csekély fizetésével hozzájáruljon a család megélhetéséhez. Érezhető az évszámokból, hogy – mint az Mihály későbbi levelezéséből is kiderül – az édesanya folyamatos betegeskedése, majd édesapja megbetegedése miatt és ebből fakadó szerény anyagi helyzetükből adódóan a család eredetileg nem tervezte a gyermek felsőbb szintű taníttatását, hiszen már az elemi 4. osztályát követően is tanulhatott volna az 1884-től működő kapuvári polgáriban. Úgy gondolták, bőven elegendő a polgári iskola elvégzése, ami által helyben is tisztességes álláshoz és rendes fizetéshez juthat. Ugyanakkor a fiú tanulmányi eredménye és beállítódása alapján a helybéli plébános¹¹ szorgalmazta a gimnáziumban történő taníttatását, már csak azért is, mert Mihály a papi pályára készült. Mihály e tervéről polgári iskolás éveitől sem mondott le, szeretett volna Győrben a bencések gimnáziumának VI. osztályába iratkozni, de hiányzott hozzá a latin nyelv kellő tudása. Ezért dolgozott a polgári után kapuvári ügyvédeknel, majd a betegsegélyező pénztárnál, hogy miközben anyagilag is segíti a családot, magánúton felkészül a latinvizsgára. A latin tanulásában 1894 telén a jószívű Szattler Antal kapuvári káplán segítette ingyen, de őt 1895 februárjában Illmitzre nevezték ki plébánosnak, így kénytelen volt más megoldás után nézni. Ekkor a helybeli polgári iskola tanárával, Ruttkay Gyulával egyezkedett, aki havi 15 Ft ellenében kívánta őt tanítani heti 3 alkalommal egy-egy órában. A fiatal Füzi azonban édesapja egyre fokozódó betegségére s anyagi helyzetükre való tekintettel ezt lealkudta: havi 7 Ft-ban és heti kétszer két órában állapodtak meg. A felkészülést viszont gátolta az, hogy édesapja állapota nem javult, sőt: 1895. július 6-án, 63 éves korában meg

¹⁰ Scherer Gyula (1894): *A Kapuvári M. Kir. Állami Polgári Fiú- és Leányiskola értesítője az 1893/1894. iskolai évről*. Kapuvár. 27.

¹¹ Németh János (Lédec, 1855 – Kapuvár, 1926) 1889-től haláláig kapuvári plébános.

is halt.¹² Ettől kezdődően ő lett húszéves korában a családfenntartó, így egyre kevesebb pénz jutott arra, hogy latint tanuljon. S bár eddigi elfoglaltsága mellé még óraadást is vállalt (Mohl Bódog családjában két kislányt és egy polgáriskolást tanított), Ruttkay tanár úr óráit anyagi okokból kénytelen volt lemondani. A latint azonban Ivánkovits Gyula káplán szíves segítségével továbbra is tanulta. Mint egyik barátjával tudatta is: „szabad óráimat tanulással töltöm pipaszó mellett”.¹³

A sokasodó nehézségek ellenére 1896. augusztus 29-én megjelent vizsgázni latinból Győrben a bencések gimnáziumában, de próbálkozása végül is sikertelen lett. Erről az alábbiakat írta egyik levelében: „*Délután 4-től fél 7-ig volt az írásbeli vizsga, amelyen szerencsésen átmentem. Másnap, azaz szeptember hó 1-én volt 7-8 óráig a szóbeli, mely könnyű volt, annál inkább, mivel 3.-4. osztályos részből csak egy eset fordult elő, amire megfeleltem. Ennek végzésével az igazgató úr azt mondta, hogy d.u. menjek fél ½2 órákor, s megmondja az eredményt. Ez már nekem nagyon feltűnt, mivel a vizsgák elvégzésével nem kaptam kijelentést, hogy mi az eredmény. Amint tehát d.u. ½2 órákor megjelenek, az igazgató el kezdte mondani körülbelül a következőket: még is jobb volna, ha a tanítóképezdébe iratkoznék be, mert úgy sem boldogulna itt, meg aztán idős is lenne, mire a teológiával végezne. Megjegyzendő, hogy reggel 7 órákor már megkérdezte tőlem, hogy micsoda pályára készülök, s ekkor még nem volt az ellen semmi kifogása. Miután nagybátyám mindig azt akarta, hogy a tanítói pályára lépjek, gondolván, hogy akkor nem kell oly soká igénybe venni a segély adását, ezért némileg őt gondolom, hogy az ő befolyása folytán nem eresztettek át, mert ő reggel már 7 órákor fent volt az igazgató lakásán. [...] Ha ő nem beszélt volna az igazgatóval, akkor az igazgató nem kérdezte volna tőlem a szóbeli vizsga után, hogy számoltam-e az anyagi körülményeimmel. [...] Annyit mondhatok, hogy szegény ember protekció nélkül ne lépjen síkra.*”¹⁴ Tudnunk kell, hogy az édesapa halála után a Székesfehérváron élő nagybácsi támogatta szerény összeggel a családot, magához vette Mihály egyetlen leánytestvérét (két lánytestvére és egy fiútestvére kisgyermek korukban már meghaltak), s bizonyos feltételekkel, de némi támogatást ígért Mihály taníttatásához is.

Ez a tanévkezdés a bencés gimnáziumban tehát nem sikerült, Füzi Mihálynak sürgősen új megoldást kellett találnia. Szeptember elsején – beletörődve a helyzetbe – már erről értesítette nagybátyját: „*Vizsgámat az igazgatóság gyengének találta. Ugyan ajánlották, hogy V.-be iratkozzak be és latinból pótlólag tegyek vizsgát karácsonykor, de azt az időt nem reszkírozom*”¹⁵ meg. Most tehát Párára folyamodom a tanító képezdébe.”¹⁶ A szept-

¹² Halotti anyakönyv. GYEL Kapuvár 21. 1878–1896.

¹³ Füzi Mihály: i. m. 126.

¹⁴ Uo. 183.

¹⁵ A reszkíroz szó tájnyelvi formája; reszkíroz: a német riskieren = 'kockáztat' szóból.

¹⁶ Füzi Mihály: i. m. 174.

tember 6-án benyújtott folyamodvány eredményéről így számolt be szeptember 12-én dátumozott, leánytestvérének, Mariskának írt levelében: *„Éppen tegnap jött meg a veszprémi tanfelügyelőtől az értesítés aziránt, hogy bizonyítványom alapján teljes ingyenes helyre felvettek. Most tehát az értesítő levél szerint már e hó 15-ére Pápán kell lennem, miért is Kapuvárról hétfőn délután 4-en megyünk. Édesanyámról már gondoskodva van a pénz tekintetében.”*¹⁷

S hogy miként is tudott gondoskodni édesanyjáról, miután a munkából származó saját jövedelme megszűnt? Erről így írt: *„Hogy én hogyan tudok tovább tanulni vidéken, miután teljesen szegények vagyunk? Nekem két akadály állt utamba, amelyeket eddig nagyon szépen rendezni tudtam. Az első akadály az volt, hogy édes anyámat miképpen fogom fenntartani, a másik pedig az, hogy én hogyan tanulok tovább? Az első akadályt úgy rendeztem, hogy megkértem a találkai tagok¹⁸ között levő legjobb anyagi körülményekkel bíró barátaimat, hogy havonta 1 frt díjjal segíeyezni szíveskedjenek, amit ők készséggel felajánlottak. [...] Ez tehát 8 frt-ra rúg, amit édes anyámnak küldök megélhetés végett. [...] Itt Pápán teljesen ingyenes helyre juthattam, úgy hogy meg van a szállás, koszt, mosás, stb. Nagybátyám pedig ruházatról gondoskodik. Ezen módon tehát a második akadály is rendben van. Most azonban hátra van egy kisebb akadály elhárítása, az úgynevezett 2 frt zsebpénz meglevése, amelyet nem a torkoskodásra használnám fel, hanem iskolai eszközök beszerzésére, továbbá hazautazásra.”*¹⁹ Ezen pedig úgy kívánt segíteni a nehéz helyzetben élő ifjú, hogy további két társát is felkérte 1-1 frt segély adományozására. Mindezeket a segélyeket természetesen vissza kívánta fizetni, amikor végez a tanulással, illetve a szünidőben tervezett munkavállalással szerzett keresetéből. *„Kivéve azon esetet, ha közben elhalálozom, mert akkor csak a Mindenhatótól várhatod jutalmadat”* – írta erről egyik támogató barátjának.

A büszke képezdészek élete

Úgy tűnt tehát, hogy a kezdeti viszontagságok ellenére 1896 szeptemberének elejére megoldódott Mihály minden problémája, megkezdhet-e tanulmányait. Igaz, nem a leginkább vágyott győri bencés gimnáziumban, hanem a pápai tanítóképzőben. De ez az út is előre mutató volt, büszkén újságolta barátainak, hogy *„pápai képezdész”* lett. Egykori pol-

¹⁷ Uo. 75.

¹⁸ A kapuvári polgári iskolában 1894-ben végzett s 10 év múlva találkozást tervező diákok által alkotott baráti kör tagjai. E körnek Füzi Mihály volt az egyik „funkcionáriusa”, aki rendszeresen értesítette társait a többiek aktuális lakcíméről, beosztásáról, életéről, és a tanítási szünetekben még kulturális programokat is szervezett számukra.

¹⁹ Füzi Mihály: i. m. 194.

gári iskolai társai közül egyébként már többen segédtanítóként dolgoztak (pl. Megyesi László Osliban, Zoffmann Rezső Nagyhöflányban, Tattay Jenő Modoron), három barátja ugyancsak Pápán tanult a képzőben, de képezdész volt Budapesten Lébisch Lőrinc is. Ezért amikor egykori diáktársa, Koltay László (aki pénzügyőrként kezdett dolgozni) „21 éves vén számár”-nak titulálta, aki olyan pályára lépett, amelyiken nem lehet megélni, s talán csak azért ment a képzőbe, mert ott esetleg keveset kellene tanulni, s ráadásul csúfondárosan „karrórágónak” is nevezte a tanítóképzősöket, felháborodva reagált. Igen is büszkén vallotta, hogy a tanítói pálya „szent hivatás”. „Karrórágónak meg éppen nem csúfolnak, de ha annak neveznének is, jobban eltűrhető lenne, mint amikor a pénzügyőröket spenót-bakternek hívják!”, írta levelében.²⁰

Édesanyjának is lelkesen számolt be a pápai életről: „Folyó hó 14-én, azaz hétfőn d.u. megérkeztünk szerencsésen Pápára. Alig hogy a képezdei épületbe beértünk, már akadt is lakásunk mind a négyünknek egy helyen, a képezdével átellenben az özv. zsidó boltosnénál,²¹ melyet az intézeti szolga szerzett. [...] Másnap 9 órakor megjelentünk a képezdei épületben, illetve ó-collégiumban, ahol a tanfelügyelő úr maga végezte a beíratást, mert még ezigdig se igazgatónk, se rendes tanáraink nincsenek. Ezen felvételtkor mindegyikünknek egy éneket kellett énekelni, hogy megtudhassák, van-e zenei hallása. Én a »Maros vize folyik csendesen« című dalt énekeltem. Ezek után egy orvos mindegyikünket felülvizsgált, hogy nincs-e valakinek testi hibája. E dolgozok 12 órakor értek véget. Reggelit, ebédet és vacsorát az evangélikus convectusban eszünk, ahol őszintén mondván meg vagyunk elégedve [...] Most kedden délben volt húsleves, babfőzelék hússal, és egy nagy cipő 4-4 ember számára, amelyből mindenkinek annyi jut, hogy haza is vihet. Este volt rántott leves és pecsenye szósszal. Tegnap, azaz szerdán reggel egy csésze forralt tej egy zsem-lével. Délben húsleves, főtt hús, sóska szósszal és káposztás tészta. Este vacso-rakor pedig bableves és pecsenye krumplis sterccel.²² Megjegyzendő, hogy hús-leves minden nap fog lenni, reggel pedig tej. [...] Szükséget nem fog érezni édes anyám, míg csak élek. S hogy élhessek, azért pedig jobban vigyázok az egészségemre, mint Kapuvárott.”²³

Mint azt levelében említette, négyen érkeztek ekkor Kapuvárról a csak első évfolyammal indított képezdébe. Rajta kívül a kapuvári születésű Füzy Fábrián, a mosoni²⁴ származású Walluch Károly és a vadosfai²⁵ szü-

²⁰ Uo. 264.

²¹ Pápa, Főiskola utca 193.

²² sterc (másként: isterc): a német Sterz szóból származik. Lényegében pirított lisztpép, egyszerű és olcsó étel.

²³ Füzy Mihály: i. m. 177.

²⁴ Moson (németül: Wieselburg) 1939-ig önálló község, ma Mosonmagyaróvár város része.

²⁵ Vadosfa: község Győr-Moson-Sopron megyében, Kapuvártól délre.

letésű Kránitz Ignác. Mindnyájan együtt jártak Kapuváron a polgári iskolába és az ún. Mohl-udvarba is, ahova akkor a tanuló ifjúság gyűlt össze szórakozni. Ennek hatására el is nevezték lakásukat „Pápai Mohl-udvar”-nak, melynek elnöke Mihály, pénztárosa Walluch, ellenőre Füzy Fábrián, jegyzője pedig Kránitz lett. Összetartó kis csapatot képeztek, rendszeres vitaesteket tartottak, elmélkedtek, s „*udvarunk együtt megy étkezni, sétálni, továbbá együtt imádkozunk*” – számolt be róla egyik levelében. „*Mondhatom Pápán meglehetősen jól érzem magam [...] annál is inkább, mivel egy derék osztálytársam akadt, már 5 lyceumot végzett – neve Öcsi Kálmán – aki megígérte, illetve megajánlotta, hogy latinból szívesen ad egy-egy órát.*” A veszprémi születésű említett fiú azonban már az első félév végére kimaradt az intézetből, így a tanulásban nem tudta segíteni Mihályt. „*Kosztt olyan van, hogy talán karácsonyig meg is fogok hízni. [...] 35-en vagyunk összesen. Van a Fábriánon kívül még egy idős fiú, akiket az osztály, mivel ők a legidősebbek, senioroknak választott, akik felügyelnek az osztályra.*”²⁶ Az általa említett 35 fő még nem a teljes létszám, hiszen tudható, hogy Vargyas összesen 40 diákot vett fel a tanév megkezdésekor: állami költségen, teljes ellátásra 15 növendéket; 50-50 forint állami ösztöndíj mellett 10 főt, a dunántúli ev. ref. egyházkerület költségére pedig 7 diákot, s önköltségükön 8 növendéket.²⁷ A latintanulást egyébként azért említette Füzi Mihály, mert ugyan Pápán a tanítóképzőben jól érezte magát, eredeti tervéről (a papi pályáról) igazából nem mondott le. Ezt bizonyítja a szeptember 17-én írt levelének alábbi részlete: „*Nagybátyám kitanítatásomhoz hozzájárul, s veszélyeztettem volna e segílyt, ha utasítása szerint egyelőre a tanítóképzésébe nem iratkoztam volna be. De e mellett sem mondtam le ismeretes tervemről, miért is a pápai gimnáziumban akarok V. osztályról levizsgázni, s azután a szemináriumba belépni.*”²⁸ Tervei szerint latinból mindenszentekre, de legkésőbb karácsonyra levizsgázna, majd a képzővel párhuzamosan magánúton tanulna a gimnáziumban is, majd az V. osztály anyagából még az első képezdei év végéig levizsgázna. „*Ha azután az V. gimnáziumról oly bizonyítványt szerzek, hogy 2 elégségesnél nem lesz több, akkor [...] biztos a bejutás. [...] A latinnak annál is inkább nekimegyek újból, mert nagybátyám miután [...] megtudta, hogy a vizsga nem sikerült, azt írta, hogy jobb is úgy, ha lemondasz arról a képtelenségről,*” mármint a papi hivatásról. Az imént felvázolt merész tervet bizonyára az is megalapozta, hogy ekkor még nem voltak előadások a képzőben, s az első hetek lazának tűnő eleje után úgy gondolta, a tanulás itt végig könnyű dolog lesz: „*ez nekem, amint gondolom, és a többiek is mondták, nem fog nehéz lenni*”²⁹ –

²⁶ Füzi Mihály: i. m. 180.

²⁷ Szováthy Lajos (1902): *A Pápai Állami Tanítóképző-Intézet I. értesítője 1896/7–1900/901*. Pápa. 19.

²⁸ Füzi Mihály: i. m. 182.

²⁹ Uo. 179.

írta egyik barátjának. S valóban: mivel az első hetekben sem kinevezett igazgató, sem kinevezett tanárok nem voltak, szinte egyedül a növendékekre volt bízva, hogy a megbízott óraadók: Gáthy Zoltán (a ref. főgymn. ének- és zenetanára), Herz Dávid (a helybéli polg. isk. rajztanára) és K. Tóth Pál (a helybéli ev. ref. főgymn. tornatanára) óráira bejártak-e, vagy sem. E nagy szabadsághoz még az is társult, hogy mindez a szüret ideje alatt történt, ezért „4 nap szüreti vakáció volt”³⁰ – jegyezte fel Füzi. S ilyenkor bizony az ifjúság bátor, nyughatatlan. Erről tanúskodik a következő feljegyzése is: „...veszekedés is akart lenni a képezdészek és a kálvinista gymnaszták között, melyet a Fábián és én simítottunk el.”³¹

A diákok, köztük Füzi Mihály is, jól érezték magukat: „Pápa meglehetősen szép város, csak a víze rossz, a napokban beteg is voltam tőle.” Ez a megállapítás a szállásadójánál lévő vízre vonatkozik. Azt tervezte ezért, hogy majd vesz vizet, de aztán talált más megoldást – s ezt édesanyjának meg is írta: „...vizet nekünk még sem kell venni, mert ahol étkezünk, ott jó víz van. Minden nap a Pápa határában lévő kútról hoznak ide vizet, ez az egyedüli kút, melyben jó víz van. Idehaza meg úgy sem fogunk inni.”³²

Fenti megállapítások nem jelentik azt, hogy a képezdészeknek nem lett volna komoly elfoglaltságuk az első hetekben. Hiszen Vargyas tanfelügyelő már a felvételt követő napon, vagyis szeptember 16-án, a 40 felvett növendék élén tisztelgésre vonult³³ az egyházkerületi közgyűlésen részt vevő, „érdemes vezérférfiak elé,” ahol jelen volt Tisza Kálmán egyházkerületi főgondnok is.³⁴ Ez az esemény mély nyomot hagyott Füzi emlékezetében, több barátjának és édesanyjának is beszámolt róla: „Tegnap reggel az intézetünk növendékeit a tanfelügyelő úr elvezette az evangélikus püspök lakására (egy gyönyörű épületbe), ahol az evangélikus egyházkerület gyűlése volt, azért mivel az ott levő Tisza Kálmán kívánta látni a képezdei növendékeket, mivel az intézet megalapítását ő vitte ki a kormánytól. A gyűlésteremben, melybe bementünk, körülbelül 20 luteránus pap volt. Mihelyt bementünk, félkörbe álltunk, s ekkor a tanfelügyelő úr egy szép beszédet mondott, amelyre Tisza Kálmán válaszolt. Mindkét beszéd után lelkes éljenzés következett, aztán eltávoztunk. Tehát Tisza Kálmánt olyan közelről volt szerencsém látni, mint odabaza a mi konyhaajtónk és a Kertészék konyhaajtaja közti távolság.”³⁵

1896. szeptember 26-án Füzi Mihály még ezt írta édesanyjának: „Tanulni valónk még nincsen semmi, mert rendes előadásaink nincsenek, miután

³⁰ Uo. 210.

³¹ Uo. 209.

³² Uo. 228.

³³ *Pápai Lapok*, 1896. szeptember 20.

³⁴ Szováthy Lajos: i. m. 19.

³⁵ Füzi Mihály: i. m. 181. E távolság a kapuvári bérelt épületben kb. 3 méter volt.

még kinevezett igazgatónk sem érkezett meg,³⁶ holott az intézet élére már 1896. szeptember 4-én kinevezték Szováthy Lajost,³⁷ aki az embertan³⁸ és a német nyelv tanára is lett. Ugyancsak kinevezésre került egy segéd-tanár Répay Dániel személyében, aki a képezdészeket a nyelv- és történettudományok rejtelmeire tanította (de ő lett a tanári testületi ülések jegyzőkönyvének vezetője és a könyvtáros is).³⁹ 1896. október 21-én az igazgatótanács megtartotta első, alakuló gyűlését,⁴⁰ ahol Vargyas Endre (a gyűlés elnökeként) bemutatta Szováthy Lajos igazgató urat.⁴¹ Ettől kezdve az események felgyorsultak. Füzi Mihály ekkor már ezt írta haza: *„A múlt vasárnap igazgató urunk, aki távolból érkezett meg, délután úgy 4 óra tájban eljött hozzánk és úgy 1/4 óráig elbeszélgetett velünk. Miután megtudta, hogy milyen anyagi körülmények közt tanulok és tartom fenn édes anyámat, igen megdicsért. Jelenleg torna, rajz és ének tanítás eszközöltetik, a többi tárgyak tanítása csak a jövő héten kezdődik.”*⁴² Az igazgató úr emberséges, ugyanakkor a dolgok precíz dokumentálására is figyelmet fordító ember volt, aki nagy lendülettel kezdett az irányítására bízott intézmény dolgainak rendbetételéhez. Ennek következménye, hogy Füzi Mihály egyik barátjának (Mohl József) írt levelében a teljes ingyenesség ügyében kér pótlólag iratokat már október 15-én: *„Az itteni igazgatóság megkívánja, hogy az iskoláim végeztével töltött időről bizonyítványt adjak be,“* amiért is megkérte barátját, hogy a kapuvári ügyvédektől szerezze be a működési igazolásokat. Ugyancsak segítségét kéri, hogy az oltási bizonyítványokat is szerezze be, édesanyjától vagy a polgári iskola igazgatójától, továbbá *„tekintetes Pissenberger István”* kapuvári vaskereskedő úrtól pedig az egészségbiztosítási pénztárnál töltött időről kér igazolást.⁴³ Az ingyenesség és az egyéb kedvezmények jogosságának felülvizsgálatát követően a tanítóképzőben megszülettek az intézményi szabályok is. Az első hetek szabályozottságáról még így írt a képezdész: *„Törvények még nincsenek, csak az az egy jelszó van, hogy »Barátság!«. Este 8 óránál tovább nem szabad kinn maradni, mert ha jön az ifjúságfelügyelő és nem találja otthon az illetőket, akkor feljelenti az igazgatóságnál. Ezért mi mindig idebaza vagyunk.”*⁴⁴

³⁶ Uo. 197.

³⁷ Szováthy Lajos ev. ref. gymn. tanár és pap, állami szolgálatban volt 1871-től. Pápara történő kinevezéséig Csáktornyan az állami tanítóképző tanára. Lásd Répay Dániel: i. m. 20.

³⁸ A tanítóképző I. évfolyamának tárgya, a pedagógiai tárgyak bevezetője. Scherer Sándor (1890): A tanítóképző intézetek tantervéről. *Magyar Tanítóképző*, V. évf. III. füzet, 108–109.

³⁹ Répay Dániel: i. m. 56.

⁴⁰ *Pápai Lapok*, 1896. szeptember 27.

⁴¹ *Pápai Lapok*, 1896. október 25.

⁴² Uo. 215.

⁴³ Uo. 212.

⁴⁴ Uo. 224.

A kinevezett igazgató munkába állásától kezdve szigorodott az élet: „*He-ti óráink száma 20, de később több lesz, mert még csak ideiglenes tanrend lett megállapítva. [...] Törvényeink meglehetősen szigorúak úgy annyira, hogy aki kétszer nem megy iskolába, vagy templomba vasárnap, azt az intézetből ki-zárják, kivéve azt az esetet, ha igazolni tudja hiányzását*”⁴⁵ – írta leánytest-vérének. Szeptember 21-én írta először, hogy „*az előadások pedig ma vették kezdetüket*”. A tanórák száma gyorsan 25-re szaporodott, a jövőre vonat-kozó tervei azonban még mindig bizakodóak: „*Ha a jövő tanévben nem csak 2.-ik osztály nyílik meg, hanem a 3. is, akkor a jövő iskolai évben a 3.-ba fogok lépni, mert a 2.-ről magánvizsgát teszek*”⁴⁶ Igaz, hogy a papi pályá-ról, mint legfőbb céljáról, már nem nyilatkozik olyan elszántsággal, mint eddig: „*A latint azonban ezután is gyakorolni fogom, mert idővel, ha papi pá-lyára nem is mennék, mellékkeresetnek jó lesz. Már 100 frt-omba került a la-tin tanulásom eddig, azért nem akarom tehát abba hagyni.*”

A diákélet nehézségei

Aztán felbukkantak újabb problémák, nehézségek is. Mint azt Füzi egyik levelében már fentebb láttuk, az állami tanítóképezde az ún. „ó-col-légium” épületében indult. „*A dunántúli ev. ref. egyházkerület ugyanis 1895. évi szeptember hó 15-én avatta fel főiskolája új palotáját, s így az ó-kollégium épülete üresen maradt. Ebbe költözött 1896. évi szeptember hó 15-én ideig-lenesen az újonnan szervezett állami tanítóképző-intézet; e tisztes, régi épü-letben kezdette meg intézetünk áldásos működését, melyben hazánk nagynevű fiai közül Petőfi, Jókay, Kerkápolyi, Eötvös Károly stb. is kiképzésüket nyer-ték*”⁴⁷ Erről Füzi Mihály is büszkeséggel írt leveleiben: „*Intézetünk az ó-collégiumban van. Ez egy 364 éves épület, melyben Petőfi is tanult*”⁴⁸ A szálláshellyel kapcsolatban azonban kezdtek előjönni a problémák. Míg szeptember 23-án még ezt jegyezte le: „*Csak az első évben leszünk kinn la-káson, míg az új épület elkészül,*” de október derekára már új információ-kat kaphattak a képezdészek, mert így írt: „*Bennlakás még három évig nem lesz, mert a képezdei épületet még csak akkor fogják felépíteni.*” Ez a hír – úgy tűnik – felerősítette az időközben tapasztalt kisebb gondokat, mert ok-tóber 10-én már így nyilatkozott: „*Kránitz és Károly el akarnak menni a szállásukról más helyre, mert többször vitatkoztak, önfejűek.*” De nem csupán egymással kezdtek békétlenkedni: „*Most e hó végén alighanem máshova megyek Fábiánnal együtt lakni, mert ez a vén zsidó asszony nagyon piszko-*

⁴⁵ Uo. 230.

⁴⁶ Uo. 198.

⁴⁷ Répay Dániel: i. m. 22.

⁴⁸ Füzi Mihály: i. m. 183.

san tartja a lakást. Valószínű, hogy a barátok kolostorába megyünk, ahol aztán nem csak misét hallgathatunk, hanem minisztrálhatok is.” Édesanyjának írt levelében még azt is hozzáfűzi indokként: hogy „*itteni helyünkön nem mosnak tisztán, úgyszintén a vasalás is igen csúnya, a gallérok igen puhák*”.⁴⁹ A lakásváltás azonban nem mehetett ilyen egyszerűen és csupán a diákok elhatározása alapján, hiszen a szállásadóknak és a tanítóképzőnek írásban lefektetett szerződése volt a béletről. A tanítóképző a helyi lapban hirdette meg, hogy a pápai szállásadók jelentsék be kiadó szállásaikat. Ezeket az első évben Répay Dániel kinevezett segédtanár mint felügyelő végigjárta, megvizsgálta, „*szem előtt tartván az egészségi kívánalmakat, nem kevésbé a növendék-lakó jövőendő környezetét*”.⁵⁰ Ha mindent rendben talált, akkor megegyeztek a díjazásban. A tanítóképző a lakáshasználatért fűtéssel, világítással, mosással és takarítással együtt 9 koronát fizetett a szállásadónak havonként. Az igazgató úr aztán a helyi szabályok közt elkészítette az ún. „*Lakás-szabályok*”-at. Ez 16 pontban részletezve foglalta össze a lakó növendékek kötelezettségeit, s 18 pontban rögzítette a szállásadók kötelemeit. A szálláson való viselkedés szabályait egyértelmű és szigorú szabályzatban rögzítette a tanítóképző. Ennek szemléltetésére álljon itt a vonatkozó utasítás néhány kitétele: „...*a fölkelés ideje szeptembertől május hó 1-ig 5, május hó 1-től pedig 1/2 óra. A teljes készenlétbe helyezkedés félóránál tovább nem tarthat. A lefekvés ideje állandóan 1/210 óra, mely időn túl fönlenni csak a szállásadótól előre kikért esetekben szabad. [...] Reggeli 1/26, nyárban 5 órakor mindenki pontosan asztalhoz ül, ismétli az előző este, vagy napon tanultakat s egész odaadással készül a délelőtti, vagy – vagy ha az idő futja – délutáni tanórákra is. [...] A legkisebb eltávozásról is köteles mindenki szállásadójának hírt adni, s az általam megbízott felügyelőtanártól az Engedély jegyet rendes időben, előzőleg kieszközölve [...] szállásadójának átadni. Reggeliről, ebédéről, vacsoráról az egy-szobabeliek egyszerre, együttesen mennek haza s ugyanígy oda s az intézetbe is.*”⁵¹ Mindezek értelmében a diákok lakásváltással kapcsolatos elképzelésüket természetesen nem vihették végbe az iskolavezetés beleegyezése nélkül. Panaszaikat az igazgató úr személyesen vizsgálta ki. Ennek eredményéről Füzi Mihály ezt írta édesanyjának: „*A zsidó asszonytól nem mehetünk el, mert az igazgató úr a lakást megvizsgálta, s azt mondta, hogy nem mehetünk el, mert 1 évre van kibérelve, meg különben úgy is kényelmes lakásunk van.*”⁵²

A lakással kapcsolatos problémánál azonban Füzinek sokkal súlyosabb gondjai lettek: „*Nagybátyám a segély adását sok kiadás cím alatt visszavonta. E végett a pápai ügyvédekhez elmentem (valami 8-nál voltam), napi 2 órai*

⁴⁹ Uo. 218.

⁵⁰ Répay Dániel: i. m. 111.

⁵¹ Szováthy Lajos: i. m. 112.

⁵² Füzi Mihály: i. m. 229.

munkát keresni, de egyiknél sem kaptam, továbbá a lapban is hirdettem magamat, de ez is eredménytelen volt. Intézetünkben tanít bennünket egy kálvinista gimnáziumi tanár, akit szintén megkérdeztem conditio⁵³ adása végett. Még is ígérte, hogy szerezni fog 2–3 alsóbb osztályú gimnazistát, de ez idáig ez is eredmény nélküli. Szattler plébános úr [...] ez idáig még nem is válaszolt. [...] Az 1 frt segélyt adó barátaim között is vannak olyanok, akik még nem is küldtek semmit. [...] Irtózatos egy állapot, de azért még nincs elfeledve Madách azon alapeszmélya, mely szerint »Ember küzdj, és bízva bízzál!« – panaszkodott az 1896. október 31-én dátumozott levelében.⁵⁴ S valóban: a helyi lap egyik számában az alábbi hirdetés volt olvasható: „Ajánlkozás. Egy tanítóképezdei tanuló, a ki 2 évig ügyvédi irodában dolgozott, ajánlkozik ügyvédi irodába, vagy más hivatalba, naponkinti 2 órai foglalkozásra. Cim a kiadóhivatalban.”⁵⁵ Az is megfordult a tanítóképzős fiatal fejében, hogy félbeszakítja a tanulást, s tanítani fog. Így tépelődött: „Füzy Fábiánnak írt a kapuvári főtanító, s kérte, hogy ajánljon egy képezdészt, aki kimenne Kapuvárra tanítani. Ne menjek ki?” Gondolatát megbeszélte Szováthy Lajos igazgató úrral, de ő erről lebeszélte, mert amennyiben kimenne tanítani, s jövőre szeretne visszajönni a 2. évfolyamra, akkor már nem lehetne ingyenes tanuló! Mindenképp igyekezett valahogy pénzhez jutni: levélben kereste fel egyik jó ismerősét, Ruch György kapuvári postamestert, s kérte, hogy tanulmányai folytatását támogassa néhány forint segély felajánlásával. Írt egykori polgári iskolai tanárának, a segítőkészségéről ismert Nagy Ignácznak, s arra kérte, hogy szerezze meg neki a kapuvári Keresztény Nőegylet támogatását, mert nem tudja megvenni a szükséges tankönyveket sem. Egyszeri 10 frt-os adományt szeretett volna kapni. Ígérte, hogy mihelyt olyan helyzetbe kerül, ugyanennyi összeggel fogja segíteni a jótékony egyletet.⁵⁶ November 28-án már örömmel újságolta el egyik, Budapesten tanuló barátjának írt levelében, hogy ez utóbbi kérése teljesült is, megkapta a kért 10 frt összeget, s már tudott is néhány könyvet venni. Mint írta, tanul is rendesen, nehogy emiatt is gondjai legyenek. „Az osztálytársaim száma már 48-ra szaporodott, ami jelenleg egy hazai képezdében sincs. Tanulni valónk annyi van, hogy ha az ember 2 órát tanul, pompásan elvégezheti a feladott leczkét. Minden nap feleltem még ez ideig, mert a tanár az én nevemet tudja legjobban. Van egy másik Füzy nevezetű lakótársam is, aki ugyancsak Kapuvárról jött, s nagyon jól tud hegedülni és én ennek a hegedűjén már 1 hónapja hogy tanulok, s most már annyira belejöttem, hogy 15 világi és 10 egyházi éneket el tudok játszani.”⁵⁷ Ugyanakkor megkérte barátját, hogy a pesti antikváriumban néz-

⁵³ A. m. 'feltétel, állapot, kikötés', itt: 'állás'.

⁵⁴ Füzi Mihály: i. m. 221.

⁵⁵ *Pápai Lapok*, 1896. október 25.

⁵⁶ Füzi Mihály: i. m. 237.

⁵⁷ Füzi Mihály: i. m. 234.

zen utána, lehet-e az általa felsorolt tankönyvekből akciós áron is beszerezni használt példányt. Úgy tűnik azonban, hogy az előbb említett napi 2 óra tanulás egyre kevésbé elég számára a kötelező feladatok elvégzéséhez: *„...annyi a dolgom, hogy már egy hónapja, hogy a latint meg se néztem. A hittan tanítás még csak a jövő héten fog megkezdődni, amit már oly régen várok, hogy az illető hitoktatóval⁵⁸ megismerkedve, némi kis oktatásban részesüljek. Néhány osztálytársamtól azt hallottam, hogy aki a képezde elvégzése után a képesítőt sikeresen leteszi és a latinból, valamint görögből valamely gimnáziumnál érettségi vizsgát tesz, az úgy mehet teológiára, mint aki gimnáziumot végzett.”* Vagyis még mindig vágyott a papi pályára. De anyagi helyzete állandóan szorította, sajnos többet kellett foglalkoznia az édesanyja fenntartására szükséges pénz előteremtésével, mint saját előmenetelével. Szinte havonta ismételten felkereste levélben azokat az egykori diáktársait, akik havi 1-1 forint segélyt ígértek, mert bizony e támogatások csak ritkán érkeztek meg. Nagybátyját is többször felkérte, hogy legalább havi 3-3 frt összeggel segítse. De miután pénzt nem kapott, a télre való tekintettel azt kérte, hogy *„segély helyett, nagyon kérném, ha egy pár téli czipőt küldeni szíveskednék, mert az otlétemkor adott nyári czipőt nem használhatom most, a másik pár czipóm pedig hasznavehetetlenné lett kicsinysege miatt. Nem bánom, ha mindjárt avultak, illetve használtak lesznek is azok, csak a télen tartson ki.”⁵⁹*

Ilyen anyagi körülmények közt tengette diákéletét egyik napról a másikra, s nagyon hálásan köszönte meg egyik-másik barátjának, amikor az a szorult helyzetére való tekintettel végül is küldött neki 1-1 forint támogatást. Még arra is gondolt, hogy nagybátyja bizonyára azért nem támogatja, mert talán azt feltételezi, hogy a pénzt dohányra vagy valami egyéb haszontalan dologra fordítja. Ezért meg is írta neki, hogy *„a pénzt a segéd tanár úr kezeli. Egy növendék kezébe sem kerülhet pénz, ő vesz meg minden olyan tárgyat, amire szükségünk van. Ezen intézkedés csak nálunk van az egész országban. [...] Pápán a dohányzás nincs megengedve. Az igazgató úr a múlt hónapban az egész osztály előtt kért meg, hogy a pipámmal ajándékozzam meg ötet, amit másnap el is vittem neki.”⁶⁰*

Nagyon várta a karácsonyi szünidőt, bár kételyei voltak arra vonatkozóan, hogy a hazautazás, majd a visszautazás költségeit képes lesz-e elővarázsolni. Végül is – bár a szünidő hivatalosan csak 19-én kezdődött – december 17-én hazautazott Kapuvárra. Innét írta azt az 1896. december 31-én keltezett levelét a képző igazgatójának, mely jól tükrözi a képzőben folyó nevelésfelfogást is:

⁵⁸ Heinrich Gyula hitoktató, r. kath. segédlelkész.

⁵⁹ Füzi Mihály: i. m. 248.

⁶⁰ Uo. 274.

„Kedves Igazgató Úr és Szeretett Tanári Kar!

A legbensőbb tisztelet érzésével bátorkodom Kegyeteknek ezen új év ünnepén alázatos köszöntésemet kifejezni. Mélyen érzem én is, mint egyszer egy nagy király megvallotta, hogy szülőinek csak életét, de tanítójának mindenét köszönheti, mi őt jó és hasznos emberré tette. A mennyei atya jutalmazza meg hát mindazon jót, mit én Kegyeteknek érdem szerint a legjobb akaratom dacára sem jutalmazhatok meg és méltóztassanak ez alkalommal szívem legmélyebb háláját kegyesen fogadni. Annyit ígérek Kegyeteknek ma ünnepélyesen, hogy jótékony tanításaik nemes gyümölcsöt fognak hozni és szorgalmam, valamint magaviseletemmel fogom bizonyítani azt, hogy azokra méltatlan nem valék. Adja az Ég, hogy Kegyetek még hosszú időig használhassanak az ifjúságnak jeles oktataisaik és tanításaikkal, a mi által azok a hazának és a társadalomnak hasznos polgárai lehessenek. Maradok a kedves Igazgató Úrnak és a szeretett Tanári Karnak hálás tanítványa: Füzi Mihály képezdei tanuló”.⁶¹

Tanulás a pénzügyi fedezetek szorításában

Kapuváron a szünidőt „szerény visszavonultságban” töltötte, s igyekezett minden kiadástól megóvni vékonyka pénztárcáját. Az egykor oly vidám polgáriskolai diákéletet élő Füzi Mihály alig mert a baráti társágban mutatkozni, mert állandóan anyagi problémái voltak, s mindent elkövetett, hogy a Pápára való visszautazás költségét össze tudja rakni. S alig érkezett vissza Pápára, kénytelen volt ismét nagybácsijához fordulni, s rendkívüli anyagi támogatásként legalább 3 forintot kérni édesanyja ellátásához. Még meg sem érkezett a segítség, amikor egyik kapuvári szomszédjuk megírta, hogy édesanyja megbetegedett. Ezért az igazgatóságtól engedélyt kért, hogy amíg leánytestvére Székesfehérvárról haza nem tud menni, ő utazhasson haza és gondozhassa a beteget. Január 28-tól február 6-ig a tanítóképző igazgatójának engedélyével betegápolás címén Kapuváron tartózkodott, s közben az óraadással szerzett pénzből küldött 5 frt összeget leánytestvérenek, hogy haza tudjon jönni a beteghez. Ajánlották neki, hogy kórházi ellátást igényeljen édesanyjának, de erről így tépelődött: „... a kórházi ellátás naponként 70 kr-ba kerülne. Az irodai munkáért [...] csak napi 80 kr-t adnak, s akkor a kórházi ellátás fizetése után 10 kr maradna élelemre, s megélhetésre [...] én most már nem hagyhatom ott az iskolámat, mikor ennyit küzdöttem!”⁶² Végül is az látszott megoldásnak, hogy Kapuváron az eddigi bérelt lakásból (Mohl-féle ház) egy még szerényebb házban lévő, kisebb, egyetlen szobából álló lakrészbe (Verceg-féle épület) költöztette édesanyját és hazaérkező leánytestvérét. Ő

⁶¹ Füzi Mihály: i. m. 254.

⁶² Uo. 269.

pedig visszautazott Pápára, s egymás után írta leveleit nála jobb helyzetben lévő barátainak. E levelekben csupa ilyen szövegrész szerepel: „lát-hatod nyomasztó helyzetemet. *Kívületek engem nem segélyez senki fia. Most akarok a székesfehérvári püspökhöz folyamodványt benyújtani, némi adomá-nyért, hogy ruhát vehessek, de nem hiszem, hogy ez eredményt hoz, mert álla-mi iskolába járok.*”; „...leveletem azzal a kéréssel zárom, hogy ha lenne szíves kedves Bácsi egy 3 frt összeggel segélyezni, sürgős szükségem volna rá!”; „Segélyt ígérő barátaim egy része nem küldte el az e hóra szóló díjamat, dacára an-nak, hogy 2 ízben is felszólítottam őket. Miután 5 frt összegre sürgős szükségem volna, hogy édesanyám életfenntartására elküldhessem, ezért kénytelen vagyok hozzád fordulni”; „...kérlek, hogy legalább 2 hónapon át 2–2 frt segélyben ré-szesíts”; „...legalább a jelen tanévre további 1-1 frt-tal támogass”; „...társai-m táncziskolába is járnak, a tanítási díj 3 frt 50 kr, ezért én nem mehetek”; „...pünkösdkor csak 4 napi szünetünk lesz, most húsvétkor pedig 10 nap. De mit csinálnék én 10 napig Pápán pénz nélkül, ha nem mennék haza. A lakó-társaim is mind hazamennek húsvétkor”; „...egypár forintot küldhetnél, nagy szükségem volna rá!” Sikerült némi pénzt összegyűjtenie az ismerősöktől és barátoktól, így ismét tudott 5 forintot küldeni édesanyjának március-ban és áprilisban is.

Ilyen szorongató helyzetben telt az idő, közben sorozáson is volt (de gyengesége miatt nem vált be), s néhány napig betegen feküdt Pápán. A tanulást viszont nem hanyagolta el, sokszor csak éjjel 10-11 között fe-küdt le, hogy a tanulásban el ne maradjon. A tavasz hozott ugyan némi könnyebbülést, de – mint az a következő leveléből is olvasható – a gond-ok még a tanév vége felé sem múltak el. Nagybátyjának írta: „*Húsvétkor, hogy odahaza voltam, egy volt polg. iskolai tanárom,*⁶³ aki már több ízben is meghívott ebédre, most is meghívott Pünkösd hétfőre. Ezen az ebéden ott volt a város szolgabírója⁶⁴ és egy másik tanár úr⁶⁵ a feleségével. A nevezett tanár úr azt akarja, hogy az ő protekciója folytán a képezde elvégzése után menjek fel Budapestre a tanári képezdébe, amely 3 évi tanfolyamból áll. Ez ugyan jó volna, csakhogy kivitele a körülményektől is függ. Látva a tanulásom könnyűségét, eltekintve a zeneismeretet, talán a jövő éven magán tanuló leszek, hogy egy évben 2 osztályból levizsgázhassak, így legalább közelebb jutok cé-lomhoz. A nevezett tanár úr már sokat tett érdekemben ezideig is. Így példá-ul január havában részemre Kapuvárott a polg. iskolában és ismerősei között 28 frt-ot gyűjtött, amiből ő saját maga nadrágot cipőt, kalapot, iskolai szere-ket vett és a fennmaradt néhány forintot pedig útiköltségre adta. Ha egy osztályt nem tudnék ugorni, akkor inkább jövőre is itt járok. Megjegyzem, hogy erre nézve kikérem a nevezett tanár urak véleményét is. Első célom az, hogy

⁶³ Ruttkay Gyula.

⁶⁴ Guary Béla.

⁶⁵ Nagy Ignác.

ha tanulmányaimat befejezem, akkor a kölcsön kapott összegeket visszafizethessem. Most a vacatióban a volt ügyvédemnél kapok alkalmazást. A sors kérelmelhetetlen keze még most is kerülget, ugyanis a segélyt adó barátaim egy része nem küldte be a jelen havi segély díjat, amit úgy tudtam pótolni, hogy az igazgató úr engedelmével 5 frt kölcsönt vettem fel a háziasszonyomtól. Ezt azonban jövő hó 1-jén vissza kell fizetnem.⁶⁶ Aztán június elején ezt jegyezte le ironikusan: „...a segélydíjra vonatkozólag oly »szerencsés« helyzetbe jutottam, hogy a múlt hónapban 3 frt, a jelen hónapban pedig 1 frt 50 kr folyt be. Ez valamivel jobb az agyonlövésnél!⁶⁷

S míg legtöbb képzős társa „csak” a tanulással töltötte idejét, Füzi Mihály az anyagi gondok megoldása mellett kitartóan készült az év végi vizsgákra. Egyik barátjának ezt írta június 21-én: *„A mi vizsgánk most csütörtökön és pénteken lesz, szombaton délután tehát kezdetét veszi a nagy vacatio. [...] Ilyen anyagi támogatás mellett 3 év elegendő volna arra, hogy az oklevél megkapása után a túlvilágra utazzak villamos vasúton.⁶⁸ Csakhogy még a vizsgára bocsátása is bizonytalan volt, mivel pénzzel tartozott a szállásadójának, s a tanítóképző íratlan szabályai értelmében ez összegegyezhetetlen volt a leendő néptanítói lelkülettel. Ezért Mihály már sokadszor fordult a nagybácsijához: *„Múlt hóban írt levelemben 3 frt összeget kértem, de ezideig még választ sem kaptam. Legyen szíves tehát a nevezett összeget (ha lehetséges) még most csütörtökig elküldeni, ellenkező esetben vizsgálatra sem mehetnék. [...] Ha esetleg kételye támadna az ellen, hogy én más célra akarom azt fordítani [...], akkor ne az én címemre küldje, hanem az igazgató úr címére. Neve: Szováthy Lajos. [...] Igazán örvendek, hogy egy hét múlva lerázhatom nyakamról ezt a kínos és küzdelmes évet. Még 3 ilyen évet ember nem volna képes kibírni, mert az oklevél megkapása után a sárba szállna. [...] Most is nagyon fáj nekem, hogy nem mehettem a gimnáziumba, talán ott nem lettem volna kitéve oly anyagi küzdelmeknek. Azért nem sajnálom a latin tanulásra fordított 100 frt-ot, amit erre ezidáig kifizettem, mert erkölcsi haszonnal járt, t.i.: vallásosabbá, jellemessé és komoly gondolkozóvá lettem.⁶⁹**

A nagybácsi végül is kisegítette 5 forint gyors elküldésével, így vizsgázhatott. Vizsga után a legelső dolga volt, hogy a segítséget megköszönje: *„...ezen nemes emberbaráti és rokon szeretetéért fogadja hálás köszönetemet”* – írta. Majd röviden beszámolt a vizsga eredményéről is: *„...a jelen iskolai tanévet általános jó eredménnyel végeztem”.⁷⁰ Latolgatta a jövőt is: *„Ez ideig még nem tudom, hogy jövőre vissza megyek-e Pápára. Egy polg. isk.**

⁶⁶ Füzi Mihály: i. m. 303.

⁶⁷ Uo. 307.

⁶⁸ Uo. 309.

⁶⁹ Uo. 300.

⁷⁰ Az általános tanulmányi eredmény akkori kategóriái: kitűnő, jeles, jó, elégséges, elégtelen.

tanártól kértem tanácsot, hogy magán úton lehetne-e egy évben 2 osztályról vizsgázni, amire azt felelte, hogy igen, lehet, de csak úgy, ha a napnak fele részét tanulással töltöm. Ebben az esetben pedig nem tudnék 13 frt-nál többet keresni az irodában, amiből a megélhetésünk lehetetlen. Vissza Pápára pedig csak az esetben megyek, ha hónaponként akármi módon 20 frt-ot tudok szerezni. Olyan segélyezés, mint a múlt évi volt, nem sokat ér, mert többet kellett gondolkodni a létfenntartásról, mint a tanulásról.”⁷¹

Füzi Mihály a nyár folyamán Kapuváron, Szakonyi Kálmán ügyvédi irodájában dolgozott írnoikként, s havi 25 forintot keresett. Magántanítványokat is fogadott: egy III. évfolyamos gimnazistát tanított latinra, továbbá báró Berg Gusztáv uradalmi főbérlo családjában egy nevelőnt tanított magyar nyelvre. Közben szervezte a következő iskolai év kiadásainak fedezetét. Nagybátyjától ismét 3 frt havi segélyt kért szeptembertől, de azt nem kapta meg. A korábbi iskolai évben őt segélyező barátain túl további három ismerősét kérte fel támogatásra, de mindösszesen három barátja vállalta, hogy havi 1,5 forint összeget folyósítanak neki. „Mindig alább szállván végre 10 igaz sem találtatott” – idézte egyik levelében a Szodomára vonatkozó szentírási szakaszt.⁷² Nem csupán a feltétlenül szükséges havi összeg nem látszott biztosítottnak, de még a beiratkozáskor egy összegben lefizetendő 15 forint sem jött össze, ami könyvekre és egyéb szerekre kellett volna. Mindössze 10 forint készpénzzel rendelkezett, ezt is egy kapuvári asszonytól kapta kölcsön, aki már ezt befizette a pápai képzőnek, de mivel a fia (Hess Jenő) nem jutott be teljesen ingyenes ellátásra, ezt az összeget visszakapta, s ebből kölcsönzött Füzi Mihálynak, aki előzőleg információkkal látta el a képzőbe történő bejutás lehetőségeiről.

1897. augusztus 31-én Füzi visszautazott Pápára, s beszélt az igazgató úrral arról, miképpen tudna a létfenntartás miatt magántanulóként esetleg két évfolyamot is elvégezni. Szováthy igazgató úr azt mondta: „...a 2-dik osztályról még le tudnám tenni a magánvizsgát, de a 3-dikről nincs reá esély. [...] Folyó hó 2-án tehát hazautaztam gonddal telt fővel, nem tudtam mi tévő legyek.” Igaz, előtte még bement a bencések pápai gimnáziumába is, hogy érdeklődjön: nem lehetne-e fiatalabb diákokat tanítani, vagyis az ő szóhasználatával „conditio” után nézett. Ígéretet kapott ugyan Stanits Fulgent⁷³ bencés tanártól, hogy segíteni fog ebben az ügyben, de ennek sikerében sem bízott. Szeptember 5-én ezért reménytelenül indult ismét Pápára. Azt kívánta személyesen elmondani az igazgató úrnak, hogy anyagi helyzete a sok-sok próbálkozás ellenére sem engedi meg, hogy

⁷¹ Füzi Mihály: i. m. 311.

⁷² 1Móz 19,24.

⁷³ Stanits Fulgent Ágoston (1868–1936) OSB, aki 1894 és 1907 között tanított Pápán. Lásd Pető Menyhért (1897): *A Pannonbalmi Szent Bendekrendiek vezetése alatt álló Pápai Kath. Gymnasium éretesítője az 1896–97. iskolai évről*. Pápa. 45.

rendes diákként folytassa tanulmányait, kénytelen lesz teljes idejű munkavégzés mellett magántanulóként végezni a 2. évfolyamot.

„Megjött a megváltás órája”

Ekkor azonban nem várt fordulat következett be az életében. Erről így számolt be szeptember 9-én dátumozott levelében: *„Folyó hó 5-én utaztam Pápára. Mihelyt a vonat megindult Csorna felé, egy külön sarokba ülve megkezdtem az elmélkedést lavinákkal telt életemről. Elmélkednem kellett, mert nem volt a 15 frt, amit az igazgatósághoz be kellett volna fizetnem, e nélkül pedig fel nem vettek volna. [...] Amint a gondolataim a távolban birokra keltek és néhány perczig küzdöttek, megjött a megváltás órája, amely által a vashenger utamból el lett gördítve és én utamat tovább folytathattam derült ég alatt. Ennek a magyarázata pedig a következőkben rejlik: ugyanabban a kupében volt Molnár István gartai⁷⁴ tanító úr is, aki egy pápai dohánygyári tiszt úrral beszélgetett. Hogy észre ne vétessem az említettekkel komoly elmélkedésemet, tehát Molnár úrnak átnyújtottam a Szováthy igazgató úr által küldött »Értesítést« a beiratkozásról, hogy olvassa el. Amint olvasni kezdte, a vele szemben ülő úr is belenézett és nagy csodálkozásomra elővette tárczáját, [...] amiből egy czédulát húzott ki, és ezen czédulán az én nevemet látam felírva. Ekkor ő elmondta, hogy a kapuvári polg. iskolai igazgató úr engem ajánlott instruktornak,⁷⁵ miután ő a polgári 3. és 4. osztályából magánvizsgát akar tenni jövő húsvétkor. [...] Mily boldognak éreztem ekkor magamat! [...] Igazán meglepett ezen váratlan szerencse, mert még az ismerkedés előtti perczekben azon elmélkedtem, hogy akadna-e majd Pápán conditio. [...]. A nevezett úr bement az igazgató úrhoz avégett, hogy én nála lehessek szálaláson, amit meg is engedtek neki. S most már e hó 5-étől kezdve nála is vagyok, és még 4 frt 50 kr-t kapok is tőle havonként. Holnap kezdem meg a tanítását. Ilyenformán a nehéz akadályon túlestem, mert barátaimtól 5 frt 50 kr-t, a most nevezett tanítás után pedig 4 frt 50 kr-t kapok, ami összesen 10 frt-ra rúg. Október 2-től kezdve tehát haza küldhetek 10 frt-ot. [...] Én nem 15 frt-ot, hanem csak 12 frt-ot fizettem be az igazgatósághoz, amiből 2 frt az év végén még vissza is jár. 10 frt-ból tehát az igazgatóság megszerezte a tankönyveket és az egész évre szükséges iskolai szereket. A kölcsön kapott 10 frt-ot november 10-ére bizonyosan megküldöm, mert a Nagy tanár úr [...] gyűjtést fog rendezni. Lehetséges azonban, hogy előbb is megküldhetem, de csak azon esetben, ha akad még 2 conditio.”⁷⁶*

A tanulás anyagi feltételei tehát, ha szerényen is, de előteremtődtek.

⁷⁴ Garta: 1923-ig önálló település, ma Kapuvár város egyik városrésze.

⁷⁵ A. m. 'oktató, nevelő, (házi)tanító'.

⁷⁶ Füzi Mihály: i. m. 322, 327.

Igaz, hogy most a szállása nem lett olyan közel a képzőtől, mint eddig volt: „*Most ugyan kissé távol vagyok az intézettől (Csatorna utca 375.). Most a családdal lakom, de nov. 1-től külön szobám lesz, mert új lakásba megyünk. Engem az említett családhoz a segédtanító úr tett. Ezt a napokban az igazgató úr megtudta, és megparancsolta előadás alkalmával, hogy keressék más helyet, mert családdal nem enged lakni. Ezt megmondta a dohánygyári tiszt úrnak is, aki bement az igazgató úrhoz avégett, hogy nála maradhassak, amit aztán az igazgató úr maga is megengedett. Megjegyzem, hogy 2 éves házasa a szállásadóm. A nevezett úr szavai után mondom, hogy az igazgató úr azt mondta neki. »Nem fél, hogy a feleségét megcsókolja vagy megöleli?« Ugyanis meglehetősen csinos és szép nő.»⁷⁷ Az idézetből is egyértelmű, hogy a pápai tanítóképző odafigyelt a növendékek iskolán kívüli életére, erkölcsiségére, lakhatási körülményeire. Ez a szállásmegoldás az étkezés szempontjából is kedvezőnek bizonyult. Az első évi élelmezéssel a tanév elején – mint láttuk – meg volt elégedve a diákság, ez a helyzet azonban a tanév során megváltozott. Mint egyik barátjának megfogalmazta: „...a koszt a convictusban nagyon sovány, de az esetleges hiány pótolva van idehaza, miután esténként megkínálnak.»⁷⁸ További anyagi könnyítést jelentett az is, hogy a 21 éves fiatalembernek a dohánygyári szállásadó jóvoltából dohányra sem kellett költenie: „...dohányt és szivart nem kell vennem, mert kapok tőle ingyen.»⁷⁹ S közben a bencés tanár is segítségére sietett: szerzett olyan diákokat, akiket latinra tudott tanítani. Ezzel további pénzforrás is megnyílt számára: napi 1½ órát foglalkozott a rá bízott gyerekekkel, amiért havonként 4 frt-ot kapott. Örült is, hogy a latintanulásába fektetett anyagiak kezdték meghozni a hasznot is: „*csekélység ugyan ez a 4 frt, de el kellett fogadnom, mert nagy szükségem van a pénzre. Ha nem tanultam volna a latint, akkor ettől is elesnék, mert a kis tanítványaim (2 fiú) a gymnasiumba járnak.*”*

Iskolai feladatairól, tanulmányairól, így írt: „*Minket elhalmoznak munkával úgy, hogy alig van percnyi szabad időnk. Az új első évfolyam A és B osztályból áll. Mindegyik osztályba körülbelül 35 növendék van. A II.-dik évfolyamban 36-an vagyunk. [...] A koszt most sem javult. Valószínű, hogy jövőre magán házaknál étkezünk. [...] Iskolai dolgaim jól állnak, kivéve a németet, amiből egy hármasm és egy ötösöm van. Zongorából nem tudtam előre haladni, mert egy héten 3 félóra gyakorlati időm van, amely idő alatt az osztályunkban elhelyezett 2 zongorán egyszerre ketten gyakoroljuk magunkat, ami által a másik társam zavarólag hat rám. Csupán csak a tavaly tanultakat tudom elismételni. Mértant és a számtant úgy írjuk. A Gondi⁸⁰ tanár urat leg-*

⁷⁷ Uo. 329.

⁷⁸ Uo. 332.

⁷⁹ Uo. 337.

⁸⁰ Gondi Sándor segédtanár, óraadó, a 2. évfolyamos képezdészeknek számtant, mértant és természetrajzot tanított heti 16 órában. In: Szováth Lajos: i. m. 57.

*jobban szeretjük [...] hegedűt nem tudok venni, de majd kérek kölcsön valakitől, s így e bajon is segítve lesz.*⁸¹

Az elméleti képzés mellett a tanulmányok részét képezte a tanítási gyakorlat megszerzése is. Erre az első két évben csak úgy volt lehetőség, ha valaki – mint Füzi Mihály is – a tanulás mellett magántanítványokat vállalt, korrepetálást végzett. Csak az 1898/99. tanévben nyílt meg az intézet gyakorlóiskolája. De míg az állami tanítóképzőbe a kezdetektől fogva vallásfelekezettől függetlenül sokan jelentkeztek, az állami elemi iskola teljesen új dolog volt, ide kezdetben éppen elég volt gyermekeket toborozni. Csak miután a helyi lakosság meggyőződött arról, hogy *„itt sem vallás-erkölcs-ellenes, sem haza-ellenes tanokat nem hirdetnek,*⁸² lehetett a helyileg az ó-kollégium épületében működtetett osztatlan, ötosztályú, vegyes elemi iskolát feltölteni olyan számú tanulóval, hogy az iskola már biztosítani tudta a növendékek érdemi gyakorlati felkészítését a tanítói hivatásra, a néptanítói pályára.

A diákból „apostolutód” lett

Füzi Mihály viszontagságos iskolakezdése a második tanév elejére konszolidálódni látszott. Anyagi problémái ugyan végigkísérték diákéveit, de a rendszeres magántanításból és a szünidők alatt végzett írónki jövedelemből fenntartotta magát. Sokat betegeskedő, írástudatlan édesanyjának ellátásához az elkövetkező években már leánytestvére is hozzájárult, mert időközben kitanulta a varrást, s Kapuváron jutott viszonylag rendszeresnek mondható keresethez.

Így aztán Mihály sok-sok viszontagság után eljutott a tanítóképző utolsó nagy feladatához, a képesítő vizsgához. Az 1899/1900. tanév végén az év végi nyilvános osztályvizsga május 17., 18. és 19. napján volt. Ezt követte a „tanképesítő-vizsgálat”, melynek során öt napra beosztva vizsgáztak írásban a növendékek. Az ötnapos szakasz közepén, május 24-én egynapos „*pihenőt*” tartottak, ugyanis ekkor volt Áldozócsütörtök.⁸³ S hogy volt mit kipihenniük, azt az a „*gyorslita*” is jól szemlélteti, melyből kiderül, milyen tárgykörökből is kellett számot adniuk a tanítójelölteknek. Írásbeli dolgozatok tárgyai: Neveléstan, Magyar nyelv, Mértan, Német nyelv, Rajz, Szépírás. Aztán júniusban lezajlottak a képesítő szóbeli vizsgái is. Erre az 1899/900. tanév júniusában került sor. Ekkor 36-an jelentkeztek a vizsgálatra, kik közül 29-et képesített az intézet, köztük (névsor szerint 4.-ként) Füzi Mihályt is. Szóbeli vizsgák tárgyai:

⁸¹ Füzi Mihály: i. m. 341.

⁸² Szováthy Lajos: i. m. 158.

⁸³ Szováthy Lajos: i. m. 161.

Hittan (felekezetek szerint), Neveléstan, Oktatási módszertan, Magyar nyelv, Német nyelv, Alkotmánytan, Történelem, Földrajz, Gazdaságtan, Természettudomány, Természetrajz, Mennyiségtan, Ének, Zene, továbbá Testgyakorlat, valamint Gyakorlati tanítás.⁸⁴ Ehhez járult még a kántori képesítésre készülők esetében az egyházi zenével kapcsolatos számonkérés. A képesítő vizsgálatokkal kapcsolatban az iskola igazgatósága meg is fogalmazta az alábbiakat: *„A tanári testület [...] tapasztalta, hogy [...] a jelenlegi tanítóképesítő vizsgálati rendszernek az az általános és végzetes hibája [...], hogy a négy évfolyam roppant tananyagából egyszerre akarja megvizsgáltatni a jelöltet, amiből aztán a tanítóképzésre nézve kimondhatatlanul káros fölületesség származik.”* A fenti tantárgyfelsorolás alapján teljes mértékben igazat adhatunk igazgató úrnak. Az azonban bizonyos, hogy a pápai állami tanítóképzőben nem valamiféle „általános,” összemosó, mondhatnánk „*kilúgozott*” erkölcsi normák voltak érvényben. Minden hitfelekezet odafigyelt a nevelésre, s a tanképesítő vizsgára egy-egy prominens képviselőjét küldte vizsgáztatóként, megfigyelőként. Erről így fogalmazta meg gondolatait a tanítóképző első igazgatója: *„... állami tanítóképzőnk magyar hazafias hivatásának keretén belül teljes mértékben felelt meg az egyes hitfelekezetek sajátos érdekeinek is. Ahol az állami intézetek hitoktatói, tanítói és tanárai igaz lélekkel törekszének egymás törekvéseinek megértésére s jó lélekkel igyekeznek sajátos hivatásukat a magyar nemzet ideális feladataival harmóniába hozni: ott az eredmény csak üdvös lehet.”*⁸⁵

A sikeres vizsgálatokat követően Füzi Mihály is megkönnyebbülten, felszabadultan vett részt az intézet nyilvános, bemutató tornaversenyén, ahol – mint azt az igazgató úr versenyre szóló meghívójában megfogalmazta – *„intézetünk lelkes ifjúsága a nagyközönség előtt [...] nyilvános szereplésével is a jövő hivatása iránti bizalmat fokozódott mértékben fogja fölkelteni és megérdemelni”*.⁸⁶ Füzi Mihály pedig ezt követően sietősen tanítói álláshelyet keresett. Nehézségektől továbbra sem mentes tanítói életutat járt be, mindenütt lelkes tagként vett részt az adott térség tanítóegyesületének életében: rendszeresen tartott előadásokat, mintatanításokat. S bár eredeti, ifjúkori álmát, a papi pályát sosem érte el, néptanítóként mindig is önfeláldozó, hitet sugárzó, „*apostolutódi*” életet él. Ismerte, s saját életében is megtapasztalta Gárdonyi gondolatainak igazságát:

*„Népnevelő vagy. Szent ez a pálya drága barátom,
S tán vele jár, hogy oly nyomorult rossz a fizetésed.
Mert te apostolutód vagy, s vissza a múltba ha nézessz,
Láthatod akkor: szörnyű szegény volt minden apostol.”*⁸⁷

⁸⁴ Láng Mihály (1903): *A Pápai Állami Tanítóképző-Intézet értesítője az 1902/3. iskolai évről*. Pápa. 196.

⁸⁵ Szováthy Lajos: i. m. 136.

⁸⁶ Uo. 127.

⁸⁷ Ziegler (Gárdonyi) Géza: *Néptanítók naptára az 1887. évre*. Budapest.